

Lekce 5.

Text: Oidnetgo Niillasa?

Áhkku: Oidnetgo don ikte Niillasa?

Piera: Oidnen. Mun ledjen ikte Niillasa geahčen.

Áhkku: Leigo Máhtte maiddái doppe?

Piera: Lei dat Máhtte maiddái. Dat bođii mu mañnel.

Áhkku: Attiigo Niillas dasa ruđa?

Piera: De attii.

Áhkku: Ja Máhtte válddii dan?

Piera: Juo.

Áhkku: Na maid dat logai?

Piera: Na dat logai, ahte gal son buktá dutnje bierggu go boahtá.

Áhkku: Goas dat vulggii?

Piera: Dat vulggii id'des.

Áhkku: Ja goas dat boahtá fas ruoktot?

Piera: Gal son goit vahku doppe orru, logai. Nohkágo dus biergu?

Áhkku: Ii dat aitto vel noga. Gal mus lea vel biergu.

Piera: Na jus dus nohká ovdalgo Máhtte boahtá, de gal don oaččut mus.

Ánne: Bođiigo Máret?

Biret: Ii boahtán. Dat bázii vel dohko, stobu lusa.

Ánne: Maid dat doppe áiggui dahkat?

Biret: Dat áiggui vel fitnat Sire luhtte, ovdalgo vuolga.

Ánne: Áigguigo Sára luhtte maid fitnat?

Biret: In mun dieđe. Ii dat goit lohkan maidege.

Ánne: Gal dat doppe maiddái sáhtta fitnat. Gean geahčen dat lei doppe siste?

Biret: Inggá geahčen, doppe gos munge.

Ánne: Na maid Inggá didii?

Biret: Ii dat diehtán maidege. Bures veadjá ja dearvan eallá.

Ánne: Naba Sire? Bures dat vis'sa vejii datge.

Biret: In mun dieđe. In mun oaidnán Sire.

Ánne: Na oidnetgo Sára?

Biret: In oaidnán gal Sára. Gal dat Máhtte diehtá, go boahtá.

Jussá: Mun gullen, ahte don fitnet ikte Heahtás.

Issát: Geas don dan gullet?

Jussá: Niillas logai, ahte don áigot vuolgit dohko.

Issát: Maid dat logai dan birra?

Jussá: Ii dat lohkan maidege. Geainna don fitnet doppe?

Issát: Okto mun fitnen. Id'des vulgen ja eahkes bohten fas ruoktot.

Sámmol: Leago dus fanas?

Ánde: De lea.

Sámmol: Luoikkatgo munnje fatnasa?

Ánde: Maid don fatnasiin áiggut dahkat?

Sámmol: Mun vuolggán dainna oaggut.

Ánde: Geainna don áiggut vuolgit?

Sámmol: Áhčiin ja Issáhiin.

Ánde: Goas don buvttát fatnasa fas ruoktot?

Sámmol: Gal don oaččut dan juo eahkes.

Slovíčka

ikte	/ikte/	včera
eahkes	/eä'hkes/	večer (pravidel. SgLok <i>eahkedis!</i>)
geahčen	/keä'hčen/	u
maŋjel	/mââ'ŋjel/	po
addit – attán	/âdtiih(t) – âättään/	dát
ruhta – ruđa	/ruuhta – ruuđa/	peníze
lohkat – logat	/loohkaah(t) – loo.aan/	říct; číst; počítat; považovat za
go	/ko/	když
goas	/koä's/	kdy
id'đes	/iððes/	ráno (pravidel. SgLok <i>iđidis!</i>)
goit	/koo'J/	však, aspoň
vahkku – vahku	/vâhkuu – vââhkuu/	týden
nohkat – *nogan	/noohkaah(t) – noo.aan/	spotřebovat se; být u konce, dojít
aitto	/ââ'jhto/	ted', nyní; vždyt'
ovdal	/ovtal/	před (časově)
ovdalgo	/ovtalko/	dříve než
oažžut – oaččun	/öäžžuuh(t) – uaččuun/	dostat
báhciit – bázán	/pâähciih(t) – pâäcään/	zústat
dohko	/tohko/	tam
stohpu – stobu	/stoohpuu – stoovuu/	dům
bures	/puu'res/	dobře
vis'sa	/vissa/	snad, asi
Heahttá – Heahtá	/hěähtää – hiähtää/	Hetta (toponymum)
birra	/piirra/	kolem, o
okto	/okto/	sám
fanas – fatnasa	/fâânaas – fââtnasa/	lod'
luoikat – luoikkan	/lũěj ^h kah(t) – luojhkaan/	půjčit (si)
oaggut – oakkun	/öägkuuh(t) – uakkuun/	chytat ryby
ruoktot	/rũěktoh(t)/	domů; zpět

Mluvnice

A. Preteritum jednotného čísla sloves s gradací kmene

V sámštině jsou čtyři časy (neminulý čili přítomný, préteritum a složené perfektum a plusquamperfektum). Preteritní singulární tvary sloves se tvoří následujícím způsobem:

Sg1 (*mun*): narovnění diftongu + silný stupeň + vokalická změna + koncovka *-n*
Sg2 (*don*): narovnění diftongu + silný stupeň + vokalická změna + koncovka *-t*
Sg3 (*son*): (narovnění diftongu +) slabý stupeň + koncovka *-i*

Vokalické změny v 1. a 2. osobě jsou stejné jako v Du1 a Pl3 přítomného času:

$a > e, i > e, u > o$.

	-at: <i>vuoš'šat</i> 'vařit'	-it: <i>vuolgit</i> 'odejít'	-ut: <i>doalvut</i> 'odnést'
<i>mun</i>	<i>vuš'šen</i>	<i>vulgen</i>	<i>dolvon</i>
<i>don</i>	<i>vuš'šet</i>	<i>vulget</i>	<i>dolvot</i>
<i>son</i>	<i>vuoššai</i>	<i>vulggii</i>	<i>doalvvui</i>

Významové sloveso má v záporné větě zvláštní tvar, jenž se tvoří takto:

(narovnění diftongu +) silný stupeň + vokalická změna + znak *-n*.

Ve druhé slabice dochází k těmto vokalickým změnám: $i > á$ a $u > o$. Vokál *a* se nemění. Tyto změny jsou tedy odlišné od změn v konjugaci:

<i>vuoš'šat</i>	> <i>mun in vuoš'šan</i> 'nevařil jsem'	(beze změny)
<i>vuolgit</i>	> <i>don it vuolgán</i> 'neodešel jsi'	($i > á$)
<i>doalvut</i>	> <i>son ii dolvon</i> 'neodnesl'	($u > o$; N.B. narovnění diftongu!)

Preteritní tvary slovesa *leat* jsou nepravidelné:

<i>mun ledjen</i>	'byl jsem'
<i>don ledjet</i>	'byl jsi'
<i>son lei</i>	'byl'

B. Jména s konsonantním kmenem

Jména s konsonantním kmenem mají obvykle i kmen vokalický. V nominativu singuláru však končí na konsonant.

<i>nummir</i> – SgGen <i>nummira</i> – SgLok <i>nummiris</i>	číslo
<i>gávpot</i> – SgGen <i>gávpoga</i> – SgLok <i>gávpogis</i>	město
<i>fanas</i> – SgGen <i>fatnasa</i> – SLok <i>fatnasis</i>	loď

Jména s konsonantním kmenem se dělí do dvou skupin dle toho, dochází-li v jejich kmeni ke střídání stupňů, nebo ne.

Koncovky jmen s konsonantním kmenem jsou trochu jiné než jmen s pouhým kmenem vokalickým. Všechny koncovky, jež jsme dosud probrali, začínají konsonantem, a jejich

připojení ke konsonantnímu kmeni by tak bylo porušením fonologických pravidel sámštiny. Proto se u těchto jmen používají koncovky začínající na vokál:

pád	vok.	kons.
SgNom	–	–
SgGen	–	-a
SgLok	-s	-is
SgIII	-i	-ii
SgKom	-in	-iin
PlNom	-t	-at
PlGen	-id	-iid

Skloňování jmen bez kmenové gradace je jednoduché, koncovka se jednoduše připojí ke kmeni:

	vrchol	počítač	zajíc	kuchyně	Niillas
SgNom	<i>gahpir</i>	<i>dihtor</i>	<i>njoammil</i>	<i>gievkkán</i>	<i>Niillas</i>
SgGen	<i>gahpir-a</i>	<i>dihtora</i>	<i>njoammila</i>	<i>gievkkána</i>	<i>Niillasá</i>
SgLok	<i>gahpir-is</i>	<i>dihtoris</i>	<i>njoammilis</i>	<i>gievkkánis</i>	<i>Niillasis</i>
SgIII	<i>gahpir-ii</i>	<i>dihtorii</i>	<i>njoammilii</i>	<i>gievkkánii</i>	<i>Niillasii</i>
SgKom	<i>gahpir-iin</i>	<i>dihtoriin</i>	<i>njoammiliin</i>	<i>gievkkániin</i>	<i>Niillasiin</i>
PlNom	<i>gahpir-at</i>	<i>dihtorat</i>	<i>njoammilat</i>	<i>gievkkánat</i>	<i>Niillasat</i>
PlGen	<i>gahpir-iid</i>	<i>dihtoriid</i>	<i>njoammiliid</i>	<i>gievkkániid</i>	<i>Niillasiid</i>

N.B.: kmenový konsonant se může při skloňování změnit. To se přihází, když pravidla sámské fonologie nedovolují výskyt jistých konsonantů na konci slova (např. *b, g, d, m, ž*):

	přítel	město	žlutý	hřeben	ptáček	Máret
SgNom	<i>ustit</i>	<i>gávpot</i>	<i>fiskat</i>	<i>čohkun</i>	<i>cizáš</i>	<i>Máret</i>
SgGen	<i>ustiba</i>	<i>gávpoga</i>	<i>fiskada</i>	<i>čohkuma</i>	<i>cizáža</i>	<i>Máreha</i>
SgLok	<i>ustibis</i>	<i>gávpogis</i>	<i>fiskadis</i>	<i>čohkumis</i>	<i>cizážis</i>	<i>Márehis</i>
SgIII	<i>ustibii</i>	<i>gávpogii</i>	<i>fiskadii</i>	<i>čohkumii</i>	<i>cizážii</i>	<i>Márehii</i>
SgKom	<i>ustibiin</i>	<i>gávpogiin</i>	<i>fiskadiin</i>	<i>čohkumiin</i>	<i>cizážiin</i>	<i>Márehiin</i>
PlNom	<i>ustibat</i>	<i>gávpogat</i>	<i>fiskadat</i>	<i>čohkumat</i>	<i>cizážat</i>	<i>Márehat</i>
PlGen	<i>ustibiid</i>	<i>gávpogiid</i>	<i>fiskadiid</i>	<i>čohkumiid</i>	<i>cizážiid</i>	<i>Márehiid</i>

Deklinace jmen s gradovaným kmenem je trochu složitější. Výskyt slabého a silného stupně neodpovídá jejich výskytu ve jménech s vokalickým kmenem. V SgNom je vždy slabý stupeň, v ostatních pádech vždy silný. U těchto jmen dochází také k vokalické změně *i > á* a *u > o*. Změna *u > o* je motivací pro narovnání diftongu první slabiky:

	oblečení	hora	pás	starý	výsledek
SgNom	<i>bivttas</i>	<i>duottar</i>	<i>boagán</i>	<i>boaris</i>	<i>boadus</i>
SgGen	<i>biktasa</i>	<i>duoddara</i>	<i>boahkána</i>	<i>boarrása</i>	<i>bohtosa</i>
SgLok	<i>biktasis</i>	<i>duoddaris</i>	<i>boahkánis</i>	<i>boarrásis</i>	<i>bohtosis</i>
SgIII	<i>biktasii</i>	<i>duoddarii</i>	<i>boahkánii</i>	<i>boarrásii</i>	<i>bohtosii</i>
SgKom	<i>biktasiin</i>	<i>duoddariin</i>	<i>boahkániin</i>	<i>boarrásiin</i>	<i>bohtosiin</i>

PlNom	<i>biktasat</i>	<i>duoddarat</i>	<i>boahkánat</i>	<i>boarrásat</i>	<i>bohtosat</i>
PlGen	<i>biktasiid</i>	<i>duoddariid</i>	<i>boahkániid</i>	<i>boarrásiid</i>	<i>bohtosiid</i>

Vyskytuje se též skupina jmen s gradovaným konsonantickým kmenem, jež končí v SgNom na vokál – chybí jim v tomto tvaru kmenový konsonant. Tento konsonant, jímž je vždy *g*, *m*, *n* či v jednom případě *h*, však je v ostatních pádech:

	pes	bota	země	tchyně	moruška	krk
SgNom	<i>beana</i>	<i>gáma</i>	<i>eana</i>	<i>vuoni</i>	<i>luomi</i>	<i>čeabi</i>
SgGen	<i>beatnaga</i>	<i>gápmaga</i>	<i>eatnama</i>	<i>vuotnáma</i>	<i>luopmána</i>	<i>čeahpáha</i>
SgLok	<i>beatnagis</i>	<i>gápmagis</i>	<i>eatnamis</i>	<i>vuotnámis</i>	<i>luopmánis</i>	<i>čeahpáhis</i>
SgIll	<i>beatnagii</i>	<i>gápmagii</i>	<i>eatnamii</i>	<i>vuotnámii</i>	<i>luopmánii</i>	<i>čeahpáhii</i>
SgKom	<i>beatnagiin</i>	<i>gápmagiin</i>	<i>eatnamiin</i>	<i>vuotnámiin</i>	<i>luopmániin</i>	<i>čeahpáhiin</i>
PlNom	<i>beatnagat</i>	<i>gápmagat</i>	<i>eatnamat</i>	<i>vuotnámát</i>	<i>luopmánat</i>	<i>čeahpáhat</i>
PlGen	<i>beatnagiid</i>	<i>gápmagiid</i>	<i>eatnamiid</i>	<i>vuotnamiid</i>	<i>luopmániid</i>	<i>čeahpáhiid</i>

C. Použití predikativních tvarů adjektiv

Ačkoli jsou atributivní tvary adjektiv nesklonné, jejich predikativní tvary skloňovat lze. Adjektivní predikativ musí být v plurálu, pokud je v plurálu subjekt predikátové věty:

<i>Soffá lea ruoksat.</i>	Kanape je červené.
<i>Lássaliinnit leat ruoksadat.</i>	Záclony jsou červené.
<i>Mánná lea čeahppi.</i>	Dítě je šikovné.
<i>Mánát leat čeahpit.</i>	Děti jsou šikovné.

D. Postpozice.

V sámštině je velké množství postpozic (v menší míře i prepozic). V postpozičních vazbách bývá jméno v genitivu:

<i>Beavddi birra leat njeallje stuolu.</i>	Kolem stolu jsou čtyři židle.
<i>Iŋgá lea Jovvna geahčen.</i>	Iŋgá je u Jovvny.

Mnohé lokální postpozice se vyskytují v párech, jejichž jeden člen má význam lokativu (kde, odkud) a druhý illativu (kam). Přesto ne všechny takové postpozice mají koncovku lokativu či illativu (-s, -i). Zde uvádíme několik nejběžnějších postpozic:

<u>lokativní:</u>	<u>illativní:</u>
<i>alde</i> 'na, s'	<i>ala</i> 'na'
<i>bálddas</i> 'vedle, u, od'	<i>báldii</i> 'vedle, k'
<i>duohken</i> 'za, zpoza'	<i>duohkái</i> 'za'
<i>gaskkas</i> 'mezi, "zpomezi"'	<i>gaskii</i> 'mezi'
<i>geahčen</i> 'u (doma), od'	<i>geahčai</i> 'k (domů)'
<i>-guoras</i> 'u, od, na straně, ze strany'	<i>-gurrii</i> 'k, na stranu'
<i>luhte</i> 'u, od'	<i>lusa</i> 'k'
<i>manjis</i> 'za, zpoza'	<i>manjái</i> 'za'

ovddas 'před, zepředu'
siste 'uvnitř, zevnitř'
vuolde 'pod, zpod'

ovdii 'před'
sisá 'do, dovnitř'
vuollái 'pod'

Některé postpozice nemají odlišné tvary:

birra 'kolem, okolo; o'
buohta 'naproti, proti'

Příklady:

Girji lea beavddi alde.
Eadni váldá girjji beavddi alde.
Boasta lea gávppi buohta.
Stuolut leat beavddi birra.
Biila lea stobu duohken.
Áhčči vuodjá biilla stobu duohkáii.
Máhtte lea Iŋggá geahčen.
Máhtte boahtá Iŋggá geahčen.
Máhtte manai Iŋggá geahčai.
Niillas boahtá min maŋis.
Son vulggii mu maŋái.
Bus'sá lea beavddi vuolde.
Bus'sá ruohtai beavddi vuollái.

Knihy je na stole.
Matka bere knihu se stolu.
Pošta je naproti obchodu.
Židle jsou kolem stolu.
Auto je za domem.
Otec jede s autem za dům.
Máhtte je u Iŋgy.
Máhtte přichází od Iŋgy.
Máhtte šel k Iŋze.
Niillas jde za námi.
Šel za mnou.
Kočka je pod stolem.
Kočka zaběhla pod stůl.

Postpozice *-guoras* a *-gurrii* jsou výjimečné, poněvadž se užívají jako část kompozita: jméno je v takovém kompozitu v nominativu!

Máhtte čuožžu lássaguoras.
Čohkán beavdegurrii.

Máhtte sedí u okna.
Sedni si ke stolu.

Cvičení.

1. Popiš jednotlivé předměty svého domova. Jakou mají barvu? Ke každému předmětu napiš dvě věty. V první použij atributivní tvar adjektiva, ve druhé predikativní.

bargobeavdi

beaivegovčas

bivttaskáhppe

boradanbeavdi

girjehildu

láhtterátnu

lássaliinnit

mieiganstuollu

sean̄ga

soffá

stereot

telefovdna

televišuvdna

2. Konverzujte dle daného vzoru.

<i>Makkár ... dus lea?</i>	Jaký ... máš?
<i>Man ivdnás ... dus lea?</i>	Jakou barvu má tvůj ... ?
<i>Man ivdnái du ... lea?</i>	Jakou barvu má tvůj ... ?

3. Změň čas následujících vět na preteritum.

Mun oainnán Máhte.
Don diedát dan.
Dat oastá vuoja, láibbi ja mielkki.
Mun in gal muitte fitnat boasttas.
Vuolggátgo ihttin Avvilii?
Itgo boađege biillain?
Son bargá oppa beaivvi.
Mun asttan oadđit dušše golbma diimmu.
Čálátgo dan sámegillii?

4. Vyprávěj, co jsi dělal v daných časech.

8:00	_____

9:30	_____

11:45	_____

13:20	_____

16:35	_____

19:50	_____

22:15	_____

23:55	_____

5. Z níže uvedených jmen s konsonantními kmeny vytvoř SgGen a další pád dle zadání. Symbol "="" znamená, že jde o slovo bez kmenové gradace. Pokud se ve slově mění koncový konsonant, je jeho alternativa uvedena v závorce.

bahča (g) 'nechutný'	_____	SgLok

buolaš 'mráz'	_____	SgIII

čála (g) 'písmo'	_____	SgKom

čielggas 'jasný'	_____	PlNom

čuorpmas 'kroupy'	_____	PlGen

fanas	_____	SgLok

gielis 'lež'	_____	SgIII

goaskin = (m) 'orel'	_____	SgKom

gorut = (d) 'kmen'	_____	PlNom

govččas 'pokrývka'	_____	PlGen

govdat = (g) 'široký'	_____	SgLok

jaskat = (d) 'tichý'	_____	SgIII

juogus 'oddíl'	_____	SgKom

lađas 'kloub'	_____	PlNom

luoppal 'tíšina'	_____	PlGen
oahpis 'známý'	_____	SgLok
sámil 'mech'	_____	SgIll
solon = 'párátko'	_____	SgKom
veahčir = 'kladivo'	_____	PlNom
vielgat = (d)	_____	PlGen
vuolgga (g) 'odjezd'	_____	SgLok

6. Napiš krátký esej na téma *Somás beaivi*. Použij preteritum!